

A DEKLARÁLT VESZÉLYÉRTÉLMELÉZÉS BIZTONSÁGI KOCKÁZATAI

1. Bevezetés – a veszélyek folyamatba illesztése

A deklaráció már önmagában egyfajta kinyilatkoztatás, valaminek az elismerése, beismerése, illetve valamilyen szándék megismertetése vagy éppen elfedése a célzott nyilvánosságra hozatal és annak módja által. Fontos kérdés tehát, hogy hogyan kommunikáljuk a veszélyeket, azok értelmezését. Mindez szorosan összefügg a politikai háttérrel és az állami intézményi működés sajátosságaival, a hivatalos kommunikáció pozicionálási törekvéseivel is. Ha olyan mondatokkal találkozunk, mint...*„Akkor vagyunk biztonságban, ha sikerül elkerülni a veszélyt.”*¹ vagy *„Az állam szuverenitása szoros kapcsolatban áll abbéli képességével, hogy polgárait megvédje a fenyegetésektől. Ennek megfelelően az állam arra is képes, hogy definiálja a fenyegetéseket, azaz, hogy megmondja mi jelent veszélyt és mi nem.”*² és *„A fenyegetések általában olyan jelenségek, amelyek képesek az állam létét veszélyeztetni.”*³ akkor célszerű elgondolkodni azon, hogy a deklarált veszélyeket hogyan (is) értelmezhetjük? Az első idézet idealista megközelítésben igaz, de gyakorlatilag megoldhatatlan. A második idézet felelősség-áthárító megközelítés, ami az állam erőszak monopóliumára vezethető vissza, de ugyanakkor az állam nem rendelkezik a biztonság monopóliumával. A harmadik idézet esetében a fogalmak egymáshoz való viszonyában nagyon komoly értelmezési zavar figyelhető meg, ugyanis ezek mind jogi, mind értelmezési vonatkozásban eltérő kategóriák. Voltak, vannak trendek, folyamatok, amelyek globális, regionális vagy éppen lokális keretet adtak/adnak a veszélyértelmezésnek és kommunikációnak. Nézzünk vissza egy generációs „környezeti” időszakot! Egy 1982-ben megjelent könyv⁴ szerint akkor az alábbi trendek voltak a jellemzőek a világra: *„Ipari társadalomból-információs társadalom; Technikai kényszerből- fejlett technika/fejlett kapcsolatok; Nemzeti gazdaság-világgazdaság; Rövid távú megoldások - hosszú távú megoldások; Centralizáció-decentralizáció; Intézményes segítség-önsegítés; Képviseleti demokrácia-részvételi demokrácia; Hierarchiák-hálózatok; Észak-Dél; Vagy-vagy (család új meghatározásban, nők státusa, munkavégzés, művészetek eseményközpontúsága, vallás szerepe, élelmzés, kábeltelevíziózás, etnikai sokrétűség-kultúra).”* 2011-ben⁵ a trendekben már néhány változás figyelhető meg: *„Globalizáció és párhuzamosan a regionalitás erősödése; Konvergencia folyamatok a műszaki fejlődés jelentős mozzatái; Paradigmaváltás a gazdaságban és a műszaki fejlesztésben; A biztonság igényének növekedése; Az információ- és kommunikációtechnológia átlagosnál gyorsabb növekedése*

¹ Manuel Mireanu: Belföldi extrémizmus – A biztonság és erőszak politikai elemzése. Háttérelmzés Sorozat Tanulmány. 2012.június, Athena Intézet 17. o. (Forrás: www.athenaintezet.hu Letöltés ideje: 2017.01.23.)

² U.o. 19-20. o.

³ U.o. 24. o.

⁴ John Naisbitt: Megatrendek. OMIKK. 1982.

⁵ Faust Dezső, Szent István Egyetem (Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop412A/2010-0019_Furdouzemeltetes_informacio-es_kommunikaciotecnologiai_rendszerei/ch02.html (Letöltés ideje: 2017.01.23.)

és fejlődése, valamint erősödő befolyása a társadalmi – gazdasági élet minden területén; Hálózat korszak; Digitalizálás;Technológiai dimenzióváltás.”. Végül nézzünk meg egy 2015-ös⁶ változatot: „Demográfiai és szociális változások; a globális gazdasági erőviszonyok eltolódása, termelés és fogyasztás volumenének és összetételének változása; gyors városiasodás; a klímaváltozás és nyersanyag hiány felgyorsult; technológiai áttörés”.

A változások a korábbi megközelítéssel már nehezen értelmezhetők és kezelhetők. És itt tapasztalható az első nagy ellentmondás, ami a korábbi gondolkodásmód új helyzetre való átviteléből is eredeztethető. A veszélykommunikáció rendszerint valamilyen (intézményi működési) érdekek alárendelve jelenik meg. Ehhez társulhat, hogy a politikai szándék nem mindig van szinkronban a szakmai megoldási szükségszerűséggel, lehetőségekkel és célszerűséggel. Ahhoz, hogy kezelni tudjuk a veszélyeket, meg kell határozni azokat a folyamatszakaszokat, pontokat, amelyek befolyásolásával, szabályozásával a veszélyek kezelhető mederbe terelhetők.

2. A veszélyértelmezés értelmezése

A veszélyértelmezésre jelenleg nincs nemzetközileg elfogadott standard, a szakirodalomban konszenzusos módon mindeddig nem lett definiálva. Napjainkban a veszélyekhez kötődő tevékenységek, jelenségek kriminalizáló, pönalizáló megítélése kapott prioritást, ami a veszélyek értelmezésében visszatükröződik és meghatározza a veszélykommunikációt is. A jogértelmezés/alkalmazás⁷ és a veszélyértelmezés között vonhatunk-e párhuzamot? A jogalkalmazás első lépése a tényállás megállapítása. A veszélyértelmezés esetében ez a veszély azonosítása. A jogalkalmazás esetében a következő lépés az adott (releváns) jogszabály értelmezése. A veszélyek esetében fontos annak eldöntése, hogy a veszély önmagában mit jelent és milyen hatással lehet a folyamatokra, rendszerekre. A jogalkalmazás harmadik lépése a határozat meghozatala. A veszély esetében is hasonló aktusról, egy döntésről lenne szó, csak más tartalommal. Ez esetben a szükséges tennivalók is megfogalmazásra kerülnek, feltéve, ha az intézményi mechanizmusok ezt más módon nem közelítik meg (prejudikáció). A jogszabályokhoz hasonlóan a veszélyeket is több megközelítés alapján lehet értelmezni, de az értelmezésnek mindig meg kell(ene) felelni az adott érték/etikai/jogi/társadalmi/kulturális keretrendszernek, és a folyamat és rendszerszemlélet elveinek. Itt kell megjegyezni, hogy a veszélyértelmezés és a biztonságértelmezés nem azonos kategóriák!

3. A veszélykommunikáció veszélyei – szándékok (nem szándékolt) következményei

Mi az üzenet? „A kérdésre a válasz nem az, amit a reklámnak⁸ mondania kell, hanem az, aminek az emberek fejében meg kell jelennie”⁹ Éppen ezért, hogy valamely

⁶ Global Perspective-How to Seize the Opportunities When Megatrends Collide Preparing for the inevitable interactions between global forces can help you stay ahead of the competition. by David Lancefield, Robert Vaughan, and Richard Boxshall, Published: February 9, 2015 / Spring 2015 / Issue 78 Forrás: <https://www.strategy-business.com/article/00309?gko=18dd4> (Letöltés ideje: 2017.01.23.)

⁷ Lásd részletesen: Cserny Ákos – Téglási András: Jogszabálytan és jogértelmezés, Nemzeti Közszerzői Egység, Vezető-és Továbbképzési Intézet, Budapest, 2014. Forrás: <http://m.ludita.uni-nke.hu/repositorium/bitstream/handle/11410/10487/Teljes%20sz%C3%B6veg?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés ideje: 2017.04.17.)

⁸ A reklám szó helyett a deklarált veszélyértelmezés értendő.

⁹ Jon Steel: Igazság,hazugság, reklám, A stratégiai tervezés művészete. Sanoma Budapest Kiadói Rt. 2000. 151. o.

információ (célzott) üzenetté váljon és eljusson a célszemélyhez/csoporthoz, emellett vélhetően a kívánt hatást váltsa ki, a kommunikációs folyamat sajátosságait tudatosan kell érvényesíteni.

Minden üzenetnek van az érzelmekre ható funkciója is. Azzal, hogy a kommunikátor kapcsolatot teremt, egyben be is vonja az üzenet célzottját a folyamatba. A kommunikátor a visszacsatolást a konkrét reakció alapján méri, vagy a célcsoportot reprezentatív módon vizsgálja. Sok esetben a visszacsatolás „kikényszeríthető” és a deklarált kommunikáció igazolására használható. (Lásd: biztonságiasítás!) A politikai, államhatalmi kommunikáció csak látszatra folyik egyenrangú felek közt, valójában egy elvárt cselekvés kiváltása a cél. A mindenkori hatalom a veszélydeklarációja kapcsán a saját tevékenységet legitimizálni kívánja, amit az „üzenet” kódolásával ér el, majd a visszacsatolásokat igényelve, értelmezve, azokat egyfajta felhatalmazásként nevesíti a „kezelés” megvalósítására.

A deklarált veszélyértelmezés kommunikációjának főbb elemei a teljességre törekvés nélkül: manipulált veszélykommunikáció; alul, illetve felülértékelés; a rész és egész összefüggéseinek „átértelmezése” és kész tényként való közlése; nem létező veszélyek jelzése, „láttatása”; folyamatos veszélydeklarációval a negatív helyzetek elfogadásának és az egyébként elfogadhatatlan megoldások a megalapozása; az adott helyzet beállítása úgy, hogy az a jobb jövő záloga. A valamihez való tartozás vagy éppen nem tartozás érzésének erősítése a valós veszélyek átértelmezéséhez vezet. Mindezeknek természetesen vannak következményei, amelyek kezelését már a kommunikációs elgondolás előtt meg kell(ene) tervezni. Ennek egyszerű oka van: „*A dolgok nem mindig úgy sikerülnek, ahogy várjuk. Sok esemény nem szándékolt.*”¹⁰

Ha rendszerelméleti oldalról közelítjük meg a kérdést, és egy összetett rendszert egy egyszerű rendszer segítségével akarunk befolyásolni/irányítani, akkor törvényszerűen nem kívánt következmények állnak elő. Mivel a politikai szándékok mindig társadalmi kontextusban jelennek meg, az etnikai, vallási, kulturális, zavaró gazdasági tényezők is ennek a szándéknak vannak alárendelve, ami más rendszereket is érint. Ha ebből indulunk ki, és pl. globális dimenzióba helyezünk egy nemzeti szintű megoldáskeresést, akkor rendszer működési konfliktus keletkezik. „*Impertinens kérdésre pertinens válasz-ez a tudomány csodája.*”¹¹

4. Következmények, eszközök: biztonságiasítás – extremizmus - xenophobia - PC(politikai korrektség) - hatósági (követő) magatartás-negatív és pozitív diszkrimináció-fókuszálás és terelés(érzékenyítés)

A nem szándékolt következmények nem tervezhetők, de bizonyos társadalmi reakciók valószínűsíthetők. Minden deklarált tartalom valamilyen reakciót vált ki, amely lehet a közölt tartalom támogatása, ellenzése vagy éppen valamely hiátus pótlási szándéka, esetleg saját megoldások keresése. Ha ez a tartalom a biztonsághoz kötődik, akkor valamilyen egzisztenciális tényezőt biztosan érint. A biztonságalapú gondolkodás kulcselme a veszély és a fenyegetés, tehát a veszélyt valamihez, valakihez kötni kell.

¹⁰ Jon Elster: A társadalom fogaskerekei. Magyarzó mechanizmusok a társadalomtudományokban, Osiris Könyvtár, Szociológiai sorozat, Osiris-Századvég kiadó, Budapest, 1995. 95. o.

¹¹ Jacob Brobowski 1973-ban a BBC-nél befejezett "Az ember felemelkedése" c. 13 részes tudománytörténeti sorozatából, fent 209. o.

A demokráciák egyik csapdahelyzete abból is fakad, hogy: „...a társadalmak az ún. biztonsági helyzetekben (vagyis akkor, amikor valamit fenyegetésként értelmeznek és élnek meg) – legalábbis a felmérések szerint –, mindig a végrehajtó hatalom, vagyis a kormányok felé fordulnak, tőlük várják a megoldást, s ehhez általában megadják a bizalmat is.”¹² Az átlagos ember napi folyamatokról tömegmédiából, vagy éppen a deklarált értelmezésekből szerzi, ezért már egy kész „véleményt” kap, így nem nehéz állásfoglalásra bírni. (A továbbiakban az egyes fogalmak tartalma nem kerül kifejtésre, csak utalás történik a címmel összefüggésben.)

a) A biztonságiasítás (szekuritizáció), tudatosan alkalmazott manipulációs eszköz. Létezik ezzel ellentétes folyamat is, ez a deszekuritizáció, amikor egyes kérdések kikerülnek a „high politics” kategóriából, vagyis például társadalmi vita tárgyává válhatnak¹³. A fentiek alapján a beszélhetünk reszekuritizációról is.

b) Az extrémizmus megkérdőjelezi az állam erőszak monopóliumát, mondván, hogy az nem képes garantálni mindenki biztonságát, ezért „tesznek” ennek érdekében, így az erőszak, mint a biztonság legitimizált eszköze kerül feltüntetésre. Az extrémizmusnak, radikalizálódásnak nincs elfogadott definíciója, mégis stratégiai szinten hivatkoznak rá.

c) Xenophobia. „... az idegenellenességet, a xenofóbiát az előítéletesség egy típusának tekintik, amely minden külső csoporttal szemben egyöntetűen (vagy nagyrészt) elutasító, de kizárólag a társadalmi távolság dimenziójában.” „... A fogalom meghatározása során nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a különböző tudományterületek más és más jelentésárnyalattal használják.”¹⁴

- PC= Politikai korrektség, political correctness kifejezésben a „political” nem a magyar értelemben vett politikát, különösen nem pártpolitikát jelent. Az angol nyelvben a politikára több kifejezés is létezik (*polity, politics, policy /policies/*), amit a magyar nyelvben egyformán politikának fordítanak. Nem mindegy tehát, hogy a „politizálás” mely szinten és milyen formában jelenik meg.
- A hatósági (követő) magatartás hivatalos, formalizált vagy informális, lojalitás keretében megnyilvánuló olyan tevékenységi jelleg, amely az elvárásokat erősíti, támogatja, sok esetben azokon túllépve, vagy éppen passzivitással társulva. A hatósági túlkapások is ehhez a jelenséghez köthetők.
- A negatív és pozitív diszkrimináció. Bármelyikről van is szó, a hatása mind a kedvezményezetteket, mind a kirekesztetteket mérhető módon érinti és az integráció és a szegregáció viszonyrendszerét alapjaiban határozza meg.
- A fókuszálás és terelés (érzékenyítés). A tudatos figyelemirányítás, vagy éppen elterelés a veszélyértelmezés megerősítésére szolgál. Az utóbbi időben a köznyelvben is megjelent a politikai szándékokhoz kötődő érzékenyítés, amelynek mindig konkrét célja van.

¹² Tóth Péter: A terrorveszélyhelyzet-diskurzus margójára, Forrás: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-nezopontok-2016-1_original.pdf (Letöltés ideje: 2016.11.23.)

¹³ Gazdag Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok biztonságpolitika. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2011

¹⁴ Gulyás Éva: A migráció és az idegenellenesség fokozatai – egy xenofóbia-skála lehetősége, ACTA HUMANA • 2016/4. 33–47. o.

5. A biztonság „veszélyfüggőségi” diagnózisa

A biztonság és a veszélyek összekapcsolása olyan paradigmaticus jelenség, amely a biztonság és a veszélyek direkt viszonyrendszereként kerül megállapításra, holott a biztonság egy olyan folyamatba illeszthető eredmény, állapot, érték és értékmérő, amely a veszélyek, fenyegetések valamint az azok kezelése során alkalmazott ellenirányú mechanizmusok, eljárások, megoldások közti viszonyrendszer adott állapotát jelzi. „A biztonság akkor valós, ha a fenyegetettség mértéke megegyezik, vagy kisebb a védelmi képességnél. Azonban, ha a védelmi képesség túlzott, akkor az újabb fenyegetettségeket generálhat”.¹⁵ A biztonságnak vannak területei, dimenziói, szintjei. A fő kiindulás továbbra is a politikai és a katonai dimenzió, de megjelent a társadalmi, a gazdasági, a szociális, a környezeti, a kulturális és az ökológiai dimenzió is. „A biztonsági tanulmányok elméletében a biztonság négy szintjét különböztetjük meg: az egyéni, a nemzetit, a nemzetközit (regionális) és a globális”.¹⁶

A magyar nyelvben a biztonság szó rendszerint jelzős szerkezetben jelenik meg, míg például az angolban megkülönböztetik a *security* és a *safety* fogalmakat, amelyek nem azonos tartalmúak. Ha egy stratégiai szintű értelmezést minden területre egyformán használunk, akkor a 4. fejezetben leírtak valamelyike megerősítést kap. Fontos tehát a stratégiai-taktikai-végrehajtó, a központi, regionális(területi) és helyi vonatkozásokat kiemelten kezelni. Ez azért is fontos, mert a jelenlegi vizsgálatok rendszerint formális kereteket töltenek ki és a társadalmi folyamatok esetében az informális tényezőkkel, ide értve a közösségi szinteket is, nem „tud mit kezdeni”. „A nemzetbiztonság fogalmának kiterjesztésével az a probléma, hogy ezáltal bármi biztonsági problémává válhat.” „Ha a biztonság fogalmát mindenre kiterjesztjük, a biztonság, mint fogalom értelmét veszíti.”¹⁷ Egyes politikai elemzők, szakértők szerint a biztonság fogalma elég jól kezelhető volt addig, amíg meg nem jelentek a különféle szektor, dimenzió, komplexum és egyéb jelzős fogalmak. Az igazi gondot azonban a humán biztonság tágabb értelmezésével¹⁸ kapcsolatban tapasztalták az érintettek: Az ENSZ Fejlesztési Programjának 1994-es, *Az emberi fejlődésről szóló jelentése* továbbvitte ezt az elképzelést a biztonság fogalmának tágabb értelmezéséről. A jelentés emberi (humán) biztonság fogalmát két összetevőre bontotta le¹⁹. A hangsúly ezzel eltolódott az államok biztonságáról az emberek biztonságára. Ez maga után vonja és újrahangsúlyozza az államok kötelezettségét, hogy biztosítsák állampolgáraik biztonságát²⁰.

Fontossá vált a biztonság kérdésében a „nem állami tevékenykedők” szerepének valós értékelése. Mindez újabb veszélyeket, biztonsági kockázatokat generált. „A humán biztonság koncepciója az államközpontú biztonságfelfogás helyett az egyénekre helyezi a hangsúlyt, a biztonság garantálásában megkérdőjelezi a központi kormány primátusát,

¹⁵ Vida Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei (A biztonsági tanulmányok új korszaka), Nemzetbiztonsági Szemle 2013/1. Különlenyomat, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet, Budapest Forrás: http://uni-nke.hu/uploads/media_items/a-biztonsag-es-a-biztonsagpolitika-katonai-elemei.original.pdf (Letöltés ideje: 2017.04.15.)

¹⁶ U.o.

¹⁷ Manuel Mireanu: i. m. 27. o. (Letöltés ideje: 2017.04.27.)

¹⁸ Teke András: BM és MRTT közös Pályázat „Biztonság stratégia” pályamű 1. helyezést ért el „Biztonságos biztonság?” címmel 2005. A kiemelés a pályázatból, illetve a Szerző kéziratából.

¹⁹ Human Development Report 1994, United Nations Development Programme. Forrás: www.undp.org (Letöltés ideje: 2005.03.29.)

²⁰ Ez a jelenség már 2005-ben aktuális volt!

szélesebb körű fenyegetésekkel számol, és a defenzív stratégia helyett gyakran nagy hangsúlyt kap a megelőzés.”²¹ „Az UNDP jelentése alapvetően hat fenyegetés-típust nevezett meg, melyek elsődlegesen a humán biztonságra nézve: az ellenőrzés nélküli népességnövekedés, a gazdasági fejlődésből fakadó egyenlőtlenségek, a nemzetközi migráció, a környezetrombolás, a kábítószer - kereskedelem és a nemzetközi terrorizmus.”²²

Elválva az elmélettől, az alkalmazhatóság tekintetében az UNESCO 2005-ös humán biztonsággal foglalkozó konferenciáján Shahrbanou Tadjbakhsh, a párizsi székhelyű Centre d'études et Recherches Internationales (CERI) kutatóintézet munkatársa hét fő kritikát fogalmazott meg a koncepció gyakorlatával szemben²³. (Válasz azóta sem történt.) A humán biztonság elmélete általában és konkrét kérdésekben (lásd menekültkérdés) megkérdőjelezi a területiális nemzetbiztonság primátusát, és e helyett az egyént állítja a biztonságkonceptiók középpontjába. (De a nemzetállamoktól várja el, hogy megvalósítsák, sok esetben saját biztonságuk rovására!) Ezzel párhuzamosan pedig kibővíti a fenyegetések körét, és a probléma-megközelítésben biztonsági paradoxont generál.

6. A közösség és a veszélykezelés

„A körülmények és a feltételek sajátos alakulása a közösségek biztonságának jövőjét vagy a közösségek jövőjének a biztonságát teszi aktuális kérdéssé. Kérdés: kinek a „dolga” a közösségek biztonságának garantálása?”²⁴ A globalizációval a biztonság dimenziói átrendeződtek. Nagyon nehéz elkülöníteni a külső (országhatáron kívüli) és a belső (országhatáron belüli) dimenziót és természetesen nem azonos a belső, vagy belbiztonsági megközelítés sem. Nem lehet mindent központilag megoldani. Egyidejűleg kell(ene) globális, regionális, lokális, sőt, esetenként egyéni problémákat kezelni, amikor a stratégiai, taktikai, operatív, jogi, társadalmi, szociális, biztonsági stb. szempontok keverednek. A közösségi biztonság esetében meghatározó a közösségfejlesztés (Community development), azaz anyagok/tárgyak, piacok, vezetés-irányítás-koordináció, az erőforrások és a közösségszervezés (Community organisation), azaz a terület-fejlesztés, a vállalkozásfejlesztés, az emberi erőforrások fejlesztése és a közösségre alapozott gazdasági és foglalkozási fejlesztések komplex megközelítése. A közösségek formális és informális viszonyrendszerében a tudatosságnak (környezet, biztonság, jövő) mérhető és megfogható módon érvényesülni szükséges.

7. Befejezés

Gyakran deklarációra kerülnek olyan értelmezések, amelyek a veszélykezelést nem teszik hatékonnyá. A rend és a biztonság illúzióját kínáló technokrata megoldások árát a társadalomnak gyakran a szabadságjogok feladásával és a társadalmi szolidaritás gyengülésével kell megfizetnie, ami hosszú távon a jogállamiság és a jogbiztonság

²¹ Péczeli Anna: A humán biztonság elmélete és gyakorlata, Kanada és Japán példáján. Grotius. Forrás: http://www.grotius.hu/doc/pub/ESLRKT/2011_243_peczeli_anna_a_human-biztonsag_elmelete_es-gyakorlata.pdf (Letöltés ideje: 2017.05.03.)

²² U.o. illetve Lásd bővebben: Gazdag Ferenc (szerk.) i.m. 83-89. o.

²³ Tadjbakhsh Shahrbanou: „Human Security: The Seven Challenges of Operationalizing the Concept”, paper presented as part of the UNESCO discussion "Human Security: 60 Minutes to Convince", Paris, 13 September 2005. Forrás: http://www.peacecenter.sciences-po.fr/pdf/unesco_13-09-05.pdf (Letöltés ideje: 2017.08.29.)

²⁴ Teke András: A közösségi biztonságról. Comitatus 2011/4-5/199. 27-46. o.

gyengüléséhez vezet. A kreatív, helyzetértékelésen alapuló, hosszú távú megoldásokra törekvő koncepcióknak van és lehet létjogosultságuk. A társadalmasítás, az érdemi párbeszéd, az érdekazonosság megtalálása, a koordinált tevékenység, kölcsönös bizalom képezi a biztonság alapját, amely szorosan összefügg a veszélyek értelmezésével és deklaráálásával. *„Ha eredményesen akarunk valakit megcáfolni, bebizonyítva, hogy téved, előbb vizsgáljuk meg, melyik oldaláról szemléli a dolgot, mert arról az oldalról tekintve rendszerint igaza is van.”*²⁵

²⁵ Blaise Pascal: Forrás: http://www.citatum.hu/szerzo/Blaise_Pascal/2 (2013.01.14.)